

nes 4 i 5 del mateix temps (*trobam, pensau, mirau*), les formes *deim* i *deis* del verb *dir* que han arrossegat per analogia verbs com *creure* (*creis-me, creim*) o *veure* (*veim, veis*, aquesta darrera documentada ja a finals del xvi) o els incoatius en *-esc* (*servesca, exercesca*).

En sintaxi, destaca la combinació CD+CI dels pronoms febles, exclusiva en l'actualitat del mallorquí, i que ja trobem en l'escriptura des del segle XIV amb continuïtat fins avui dia: *el te don, la te duré, la't daré, la vos explicaré, la vos duré...* Fins al segle XIX és habitual trobar-hi la concordança del participi amb el pronom i l'ús de l'auxiliar *ésser*: *ets vengut, és entrat, són partits, són sortits, són stats guïats, són estades publicades, és estat molt ben pagat*, generals en la llengua antiga però que avui només s'estenen per Mallorca i Menorca amb marcada nota de rusticitat i que, segons Joan Veny (*Els parlars catalans*, ed. Moll, 1998, p. 68), «No li queden gaires dècades de vida a aquesta construcció». Un dels darrers documents on apareix és del 1917 (*és arribada l'hora*), testimoni profètic de la seva desaparició.

És en l'apartat del lèxic on es manifesten els trets més genuïns del mallorquí. Al costat de nombrosos mots propis com *batiat* 'batejat', *ver* 'veritat', *agranar* 'escombrar', *cuscosonera* 'cuscussonera', *possessió* 'masia', ca 'gos', *caduffa* 'recipient de terrissa', *prest* 'aviat', *calsons* 'pantalons', *cobribanchs* 'coberctors per tapar un banc', *tafona* 'molí d'oli', *gúmenes* 'cordes grosses (també en tortosí)', *dobler* 'moneda antiga' (avui *dobber*), *marietes* 'grans de rosari', *perjuí* 'perjudici', *regatar* 'trencar, tallar pedra', *torcabocas* 'torcaboques, tovallons', etc. hi trobem un ampli ventall de mots classificats segons siguin arcaïsmes (*ab* 'amb', *argent, forment, vas* 'sepultura', *habitador* 'habitant', *quiscun*), cultismes (*apetit, pròxims, conclús, çelant* 'zelant, zelós'), castellanismes (que no comencen a aflorar en l'escriptura fins a finals del XVII i principis del XVIII per fer-se més evidents a partir del XIX (*locos, medruga* 'madruga', *pués, socorro, gosar, encerrat, lienzo*), vulgarismes, polimorfismes (*dar/donar*, llatinismes (*circa, ítem, Pater noster, primo* 'primer'), unitats fraseològiques (*alanquantra* 'a l'encontre', *basta prou* 'n'hi ha prou', *feu conta* 'teniu intenció'). Són interessants també des del punt de vista lèxic els textos que presenten un camp semàntic particular (producció de vi, ornitologia, pagesia, tèxtil, món del ferrer, collita de l'oliva, medicina, entorn natural, nàutica) per la riquesa terminològica específica que contenen.

Celebrem, doncs, la publicació de la *Scripta mallorquina* perquè posa de nou a l'abast dels estudiosos un corpus de textos fiables en totes les seves variants, que incrementen notablement i brillant el projecte inicial *Scripta* que ha de permetre investigar, comparar, i aclarir també, aspectes de l'evolució interna de la llengua fins ara no resolts del tot o que han estat massa sovint poc o mai comprovats.

Montserrat ALEGRE i URGELL

VILLENA, Isabel de: *Vita di Cristo*. Introducció, traducció i notes de Simone SARI. Milà: Editorial Libri Paoline, 2013.

Simone Sari,¹ especialista en literatura catalana medieval, ha publicat en italià, per primera vegada, una antologia de la *Vita Christi*, escrita per Isabel de Villena (abadessa del convent de la Trinitat) i impresa per sor Aldonça de Montsoriu a València (1497), a instàncies d'Isabel la Catòlica.

La selecció de textos està basada en l'antologia publicada per Albert Hauf en 1995, Barcelona, Edicions 62. L'edició completa de referència, per a l'estudi de la introducció i la comprensió global de l'obra, és l'edició de Vicent J. Escartí: Isabel de Villena, *Vita Christi*, València, 2011.

En l'estudi introductorí Simone Sari analitza, en primer lloc, la biografia d'Isabel de Villena i el context cultural en què va viure. L'obra d'Isabel de Villena és un text excepcional pel fet d'haver estat escrita per una dona: l'abadessa del convent de la Trinitat a València, al segle XV, quan l'accés de les dones a la cultura era força restringit.

1. Simone Sari (Orzezo Treviso, 1978). Membre de l'AISC (Associació Italiana d'Estudis Catalans). Ha centrat els seus estudis de literatura medieval en l'obra de Ramon Llull. Es doctorà en 2009 amb la tesi *La mariologia per i laici, ed edizioni critiche del Plant de la verge, delle Hores de santa Maria de Ramon Llull*.

Isabel de Villena fou una dona que rebé una educació excel·lent. Quan el seu pare morí, fou confiada a Maria de Castella, muller d'Alfons V d'Aragó, el Magnànim. La reina Maria, dona d'una gran devoció religiosa, educada en el convent de Santa Clara a Tordesillas (Castella), sentia una profunda predilecció per l'orde de les clarisses. Prometé construir un monestir a València. Aquest projecte es dugué a terme amb el finançament reial i de part de la societat valenciana del moment (Ausiàs March, Joan Roís de Corella, Miquel Peres i Bernat Fenollar, entre d'altres). Entre les primeres novícies hi havia Elionor de Villena (filla il·legítima), que aleshores tenia quinze anys. El convent adquirí un gran prestigi, principalment per l'ascendència noble de les monges que hi accediren: Violant, filla del metge de cort i del convent Jaume Roig; Aldonça Corella (germana de Roís de Corella), una de les filles de Ferran II, el Catòlic...

Els coneixements d'Isabel de Villena provenien no solament del seu origen noble i de l'educació rebuda a la cort, sinó també de la importantíssima biblioteca del convent, que a més incloïa els volums de la reina Maria i les donacions dels canonges de la catedral de València. El convent es convertí aleshores en una mena "d'universitat per a les dones".

El seu interès pel món cultural i intel·lectual de l'època la portà a crear una mena de cenacle literari, en el qual participaren els millors autors coetanis. Probablement al claustre es recitaren o llegiren obres literàries com *Lo Cartoixà* de Roís de Corella o l'*Spill* de Jaume Roig. Isabel de Villena mantingué contacte amb aquest últim autor, que aleshores era metge del convent. El prestigi que adquirí Isabel de Villena fou aviat reconegut. Miquel Pereç li dedicà la seua *La imitació de Jesucrist* de Tomàs de Kempis. Altres autors també destacaren les seues virtuts: Jaume Péres (eclesiàstic i teòleg); Bernat Fenollar i Pere Martines, autors de la *Història de la Passió*...

Simone Sari dedica una part de la introducció a l'estudi de la *Vita Christi* com una obra de meditació original, pel sorprenent punt de vista adoptat per l'autora. Isabel de Villena un cop assumí el càrrec d'abadessa es preocupà no solament del funcionament del convent sinó també de la formació teològica de les religioses, motiu pel qual escrigué la *Vita Christi*.

La necessitat didàctica de l'abadessa no es limità a la simple erudició. La narració de la *Vita Christi* flueix de manera senzilla i espontània. Les abundants citacions de les Escriptures, dels Pares de l'Església... són explicades mitjançant paràfrasis, ampliacions, etc. L'originalitat de l'obra es troba en el discurs, no en el contingut; de fet, les *Vitae Christi* pertanyien a un gènere literari de gran difusió per tota Europa. El principal objectiu era aconseguir un relat original i eficaç per comunicar la profunditat del pensament teològic a qui no tenia la facultat d'accedir-hi. És rellevant el coneixement teològic de l'autora i l'interès per ensenyar els valors de l'evangeli a les monges del convent, que es converteixen en les principals destinatàries.

Per entendre l'obra d'Isabel cal tenir en compte un dels llibres més difosos de la literatura religiosa occidental: *La imitació de Crist* de Tomàs de Kempis. Obra fonamental en la formació de diferents sants com Ignasi de Loyola, Carlos Borromeo, Teresa d'Àvila... Una altra obra fonamental és la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, basada principalment en els *Evangelis* i els *Fets dels apòstols*. Tingué un gran èxit: en pocs anys fou impresa en portuguès (1495), en valencià per Roís de Corella (1495), i en castellà per Ambrosio de Montesino (1502). Una altra obra de referència fou una altra *Vita Christi*, del franciscà Francesc Eiximenis. És probable que aquests llibres estigueren en la biblioteca del monestir, juntament amb obres de Bonaventura, l'evangeli del Pseudo-Mateu, sant Bernat, sant Agustí.... De fet, la primera part de la *Vita* d'Isabel de Villena pren com a referència *Lo Cristià* de Francesc Eiximenis i la resta, *Lo cartoixà* de Ludolf de Saxònia. Part de l'originalitat de l'obra d'Isabel de Villena prové de l'ús de fonts extracanòniques com els llibres apòcrifs o tradicions. Entre les fonts doctrinals destaquen: els sants Pares (sant Agustí, sant Ambrós, sant Bernat...), autors profans (Horaci, Juvenal, Ovidi, Sèneca...), textos litúrgics, sentències i dites llatines...

Una altra de les novetats de l'obra d'Isabel de Villena és el fet que eludeix l'*autoritas*, un dels fonaments de la literatura religiosa medieval. L'abadessa mai no cita el nom dels autors que apareixen nombroses vegades en la narració; així s'allunya del to doctrinal utilitzat freqüentment per escriptors com Ludolf de Saxònia. Moltes de les cites dels Pares de l'Església apareixen sempre traduïdes i glossades

per fer més evident el significat i apropar el contingut doctrinal, però a l'obra d'Isabel de Villena moltes cites són anònimes. Les cites s'integren en el text, ja que incloure el nom de referència podia ser un obstacle per a la meditació. No s'ha d'oblidar que la *Vita* estava dirigida a les monges del convent, per a les quals era més important el contingut que la capacitat de reconèixer l'autoria de les citacions.

Un altre fet a destacar és l'aparició de nombrosos personatges femenins de l'evangeli. La misogínia medieval destacava la condició femenina com a culpable del pecat original i consegüentment de la major part de les desgràcies de l'home; en contraposició l'obra d'Isabel de Villena ressaltava la natura virtuosa de l'ésser femení, centrada principalment en la figura de la Verge. La vida de Jesús acaba inserida dins la vida més àmplia de la Mare de Déu. Isabel ens presenta una narració que adopta un punt de vista original; la història de Jesús és viscuda a través dels ulls d'una dona; de fet, l'obra comença amb l'Anunciació de la Concepció de la Mare de Déu i acaba amb l'Assumpció al cel. Les dones de l'evangeli adquireixen un paper rellevant: la Verge Maria, Maria Magdalena, la Samaritana... i evoquen un món íntim i domèstic. L'abadessa posa de relleu el paper del gènere femení en la redempció de la humanitat. Probablement volgué respondre a la misogínia de l'*Spill*.

Aquest paper rellevant de la Verge s'inclou en un àmbit més general, que té correspondència en l'art religiós, fins al punt de poder afirmar que l'església "dignifica" la condició de la dona a través de la representació iconogràfica de la Mare de Déu. L'art medieval presenta un model de dona, la seua virtut i bellesa; fonamenta el respecte als seus sentiments, mostra la seua capacitat intel·lectual i valora el seu treball: la dedicació a la família i el servei a la comunitat.

El model de dona és, de manera destacada, el de la Mare de Déu, i amb ella les santes, màrtirs i altres figures del *Nou i Antic Testament*. La Verge adopta un paper rellevant en la redempció del pecat original. Maria és considerada una *nova Eva*. La dona com a gènere de la humanitat és revaloritzada per Déu a través de la seua descendència. Destaca l'exaltació de Maria "entre totes les dones", que fa referència immediata a la dignitat de totes les dones.

La figura de la Mare de Déu està lligada a la promesa de redempció. Model de virtuts, mare i intercessora de l'església i de tots els homes. El paper rellevant que adquireix el personatge de Maria, en la doctrina de l'església al llarg de l'Edat Mitjana, es tradueix en la iconografia i es reflecteix en les obres literàries com la *Vita Christi* d'Isabel de Villena. El seu protagonisme augmenta en les representacions, així com l'exaltació de la seua figura i l'interés pels detalls de la seua vida. Hi ha un auge creixent en la figura de la Verge, mare de Déu fet home, que contribueix a la humanització del contingut religiós i l'apropament a la religiositat popular.

El registre lingüístic utilitzat per Isabel de Villena està lligat a la finalitat de l'obra; persegueix una màxima claredat i comprensió. La llengua es caracteritza per l'ús de mecanismes de creació popular: diminutius, sufixos, locucions... La senzillesa i naturalitat de la llengua contrasta amb l'artifici utilitzat per altres escriptors coetanis com *Lo Cartoixà* de Roís de Corella. La descripció d'escenes domèstiques omplen el relat dels principals episodis, però, al mateix temps, la pompa i la solemnitat amb què es caracteritzen les escenes celestials ens remetent a la vida de la cort reial en els anys de formació d'Isabel de Villena. La *Vita Christi* esdevé original com a llibre biogràfic i de contemplació.

En l'estudi introductori l'autor també dedica dues seccions a l'estudi de la pobresa i el luxe simbolitzats en la figura de la Mare de Déu. Isabel de Villena il·lustra la pobresa en l'episodi de «La fugida a Egipte», un dels fonaments dels preceptes de Sant Francesc i Santa Clara. Es recrea en les dificultats materials de la Verge i Sant Josep. Posteriorment descriu amb gran profusió de detalls les condicions paupèrrimes del naixement de Jesús. Recorre a senzills detalls quotidians per suscitar, novament, la commoció del lector. Tanmateix aquesta misèria de la vida terrenal tindrà el seu premi en el luxe de la vida celestial, on el paradís descrit per Isabel de Villena inclou totes les riqueses d'un palau del seu temps.

L'autor destaca l'amor com un altre dels fils que recorre tota l'obra: l'amor maternal de Santa Anna per la seua filla i d'aquesta per Jesús; l'enamorament, representat en la figura de Maria Magdalena, dona luxuriosa que es penedeix de la seua vida pecaminosa gràcies a Jesús. Aquesta figura femenina és descrita per Isabel de Villena no solament amb la terminologia de l'amor místic, sinó també com a víctima

dels efectes de l'amor eròtic (assenyalats profusament pel teòleg i metge Arnau de Vilanova, al segle XIII). Un altre tipus d'amor rellevant és l'amor filial de Jesús envers la seua mare. L'autora finalitza l'estudi amb l'anàlisi de l'amor fraternal, representat en el diàleg entre Maria i les seues germanes, quan ha de partir cap a Egipte; així com la relació entre Marta i Magdalena (Maria de Betània, germana de Marta i Llätzer). L'amor apareix, aleshores, com una força que incita a la devoció i a la contemplació; és el sentiment que lliga el creient devot amb Déu (el seu creador), que per amor s'entregà al dolor i la mort per salvar la humanitat.

Simone Sari dedica una última secció a l'estudi de les figures alegòriques, personificacions de les virtuts. L'allegoria no és solament un recurs retòric, sinó que per a qualsevol home medieval és un recurs hermenèutic per desxifrar els textos religiosos, principalment *La Bíblia*. En l'obra d'Isabel de Villena hi apareixen diferents alegories: en el moment de la concepció acudeixen a la Mare de Déu algunes joves, representant les virtuts de Maria, i que Isabel de Villena ens mostra com les seues serventes. Les virtuts teològiques: Fe, Esperança i Caritat, seguides d'Humilitat, Devoció, Misericòrdia i Pietat, quatre virtuts que apareixen en la regla de les clarisses. Les virtuts personificades són també les protagonistes de la disputa en el cel per sol·licitar l'encarnació de Jesús. Les virtuts també s'identifiquen amb els diferents personatges que transcorren al llarg de l'obra, no solament en clau alegòrica sinó real: la Samaritana esdevé exemple de devoció, la Cananea fermesa i fe, Marta la diligència... Totes les virtuts són encarnades en l'única dona vertadera protagonista de l'obra d'Isabel de Villena: la Verge Maria.

Isabel de Villena se'ns mostra com una dona excepcional, interessada pel món intel·lectual i "productora de cultura", un espai reservat per a homes. La seua *Vita Christi* es convertí en una obra cabdal de la teologia medieval que aconseguí una gran èxit editorial: la primera edició de Lope de Roca en 1497, l'edició de Jorge Castilla (1513) i l'edició a Barcelona de Carles Amorós (1527).

L'aportació principal de l'obra de Simone Sari és l'estudi minuciós de la introducció amb referències a nombrosos estudis sobre literatura medieval (A. Hauf, R. Cantavella, Martí de Riquer, J. Fuster, A. Sales, etc.; autors italians: B. Goerlich, Angela da Foligno, L. Bolzoni, C. Maggioni, G. Piccinni, etc.; i altres autors: L. K. Twomey, J. R. Webster...). En l'edició destaquen igualment les fonts dels passatges bíblics, obres patrístiques, notes relatives a la història política, religiosa i cultural del món medieval d'Isabel de Villena. No solament és una obra de divulgació sinó un estudi exhaustiu i rigorós sobre el context cultural, literari i filològic d'una de les *Vitae Christi* més originals de la literatura medieval.

La publicació d'aquesta obra per primera vegada en italià, dirigida a un públic no especialitzat, contribueix a la difusió d'una de les millors obres de la literatura catalana i reivindica el paper de la dona en la configuració de l'àmbit intel·lectual a l'època medieval.

Empar Espí